

Eben

Duch Afriky vždy berie
na seba podobu slona. Lebo
slona nepremôže ani jedno
zvieru na svete. Ani lev, ani
byvol, ani had.

Ryszard
Kapuściński

absynt
prekliati/reportéri

~~absynt~~

Ryszard Kapuściński Eben

Preklad: Jozef Marušiak

Prekliati reportéri
Absynt 2016

V Afrike som prežil niekoľko rokov. Prvý raz som tam vycestoval v roku 1957. Potom som sa tam v priebehu nasledujúcich štyridsiatic rokov vracal vždy, keď sa naskytla príležitosť. Vyhýbal som sa oficiálnym trasám, palácom, dôležitým osobnostiam a veľkej politike. Zato som rád cestoval náhodnými nákladiakmi, s kočovníkmi som putoval po púšti a býval hosťom roľníkov z tropickej savany. Ich život je drina a trápenie, ktoré však znášajú s ohromujúcou vytrvalosťou a duševnou pohodou.

Nie je to teda kniha o Afrike, ale o niekoľkých ľuďoch, ktorí tam žijú, o stretnutiach s nimi a o spoločne strávenom čase. Tento kontinent je priveľký na to, aby sa dal opísať. Je to ozajstný oceán, osobitná planéta, rôznorodý, prebohatý vesmír. Iba kvôli pohodliu a s veľkým zjednodušením hovoríme – Afrika. Ale v skutočnosti, okrem geografického pomenovania, Afrika neexistuje.

R. K.

Copyright © by Estate of Ryszard Kapuściński 2016.
All rights reserved.

Z poľského originálu *Heban* (Varšava, Czytelnik 1998)

Preklad: Jozef Marušiak

Redakcia textu: Ján Púček

Jazyková úprava textu: Martina Ivanová

Dizajn, návrh obálky a sadzba: Pavlína Morháčová

Vydavateľstvo Absynt, 2016
www.absynt.sk

ISBN 978-80-89845-54-5

Začiatok, prvý dotyk, Ghana 1958

Ako prvé do očí udrie svetlo. Všade je svetlo. Všade je jasno. Všade je slnko. Ešte včera dažďom zmáčaný jesenný Londýn. Dažďom obmývané lietadlo. Studený vietor a tma. A tu je od rána celé letisko zaliate slnkom a s ním aj my všetci.

Kedysi, keď ľudia putovali svetom po vlastných, niesli sa na koňoch alebo sa plavili loďami, cestou si postupne privykali na zmeny. Obrazy zeme sa pred nimi menili veľmi pomaly, javisko sveta sa ledva-ledva otáčalo. Cesta trvala týždne, mesiace. Človek mal čas, aby sa zžil s novým okolím, s novou krajinou. Aj podnebie sa menilo po etapách, postupne. Kým cestovateľ zo studenej Európy dorazil k rozpalenému rovníku, mal už za sebou príjemné teplo Las Palmas, horúčavy El-Mahary a peklo Zeleného mysu.

Dnes z tejto gradácie nezostalo nič! Lietadlo nás náhle vytrhne zo snehu a mrazu a ešte v ten istý deň nás vrhne do rozpálenej vyhne trópov. Zrazu, len čo si pretrieme oči, sme uprostred vlhkého pekla. Ihneď sa začíname potiť. Ak sme prileteli z Európy, odhadzujeme plášte, zobliekame svetre. To je prvé iniciačné gesto ľudí zo severu po príchode do Afriky.

Ľudia zo severu. Uvedomujeme si vôbec niekedy, že ľudia zo severu tvoria na našej planéte jasnú menšinu? Kanaďania a Poliaci, Litovčania a Škandinávci, časť Američanov a Nemcov, Rusi a Škóti, Laponci a Eskimáci, Evenkovia a Jakuti – zoznam nie je veľmi dlhý. Neviem, či dokopy zahŕňa viac ako päťsto miliónov ľudí – menej ako desať percent obyvateľov zemegule. Zato drvivá väčšina ľudstva žije v teple a celý život sa hreje na slnku. Napo-

kon, prapôvodný človek sa narodil na slnku – najstaršie stopy po ňom sa našli v teplých krajinách. Aké podnebie vládlo v biblickom raji? Panovalo tam večné teplo, priam horúčava, takže Adam a Eva mohli chodiť nahí a ani v tieni stromov necítili chlad.

Už na schodíkoch lietadla nás postretne ďalšia novinka – vôňa trópov. Novinka? Ale veď je to vôňa, ktorá zapláňala obchodík pána Kanzmana Koloniálny a iný tovar na Perecovej ulici v Pińsku. Mandle, klinčky, datle, kakao. Vanilka, bobkový list; pomaranče a banány predávané na kusy, kardamón a šafran na váhu. A Drohobycz? Interiéry Schulzových škoricových obchodov? Predsa ich „slabo osvetlené, tmavé a slávnostné miestnosti voňali hlbokou vôňou farieb, laku, kadidla, arómou ďalekých krajov a vzácných tovarov“! Ale pach trópov je trochu inakší. Rýchlo pocítíme jeho ťarchu, jeho lepkavú materiálnosť. Tento pach nám okamžite dá na vedomie, že sme na tom mieste zemegule, kde bujná a neúnavná biológia ustavične pracuje, rodí, košatí sa, kvitne, a zároveň chátra, rozkladá sa, práchnivie a hnije.

Je to pach rozhorúčeného tela a sušiacich sa rýb, kaziaceho sa mäsa a pečenej kasavy, čerstvých kvetov a skvasených vodných rastlín, slovom všetkého, čo je zároveň príjemné aj dráždivé, čo priťahuje aj odpudzuje, láka alebo vzbudzuje odpor. Tento pach k nám bude prichádzať z blízkych palmových hájov, unikať z rozpálenej zeme, vznášať sa nad zatuchnutými kanálmi mesta. Nepustí nás, je to súčasť trópov.

A napokon najdôležitejší objav – ľudia. Tunajší, domorodci. Ako ladia s touto krajinou, jej svetlom a arómou. Akú tvoria jednotu. Akým nerozlučným, dopĺňajúcim sa, harmonickým spoločenstvom, priam totožnosťou sú tu človek a krajina. Ako je každá rasa zasadená do svojej osobitej krajiny, do svojho podnebia! My formujeme našu krajinu a ona

stvárnjuje obrysy našich tvárí. Biely človek je uprostred týchto paliem, lián, v tomto buši a džungli akýmsi čudným a nepatričným votrelcom. Bledý, slabý, spotená košeľa, zlepené vlasy, ustavične ho trýzni smäd, pocit bezmocnosti, splín. Stále sa bojí, bojí sa moskytov, améb, škorpiónov, hadov – všetko, čo sa hýbe, ho naplňa strachom, desom, panikou.

Domorodci zasa naopak – vďaka svojej sile, pôvabu a odolnosti sa pohybujú prirodzene, voľne, v tempe ustálenom podnebí a tradíciou, nenáhľivo, lebo aj tak sa v živote nedá dosiahnuť všetko, veď čo by zostalo pre iných?

Som tu už týždeň. Pokúšam sa zoznámiť s Akkrou. Je to čosi ako rozmnožené, znásobené mestečko, ktoré vyliezlo z buša, z džungle a zastavilo sa na brehu Guinejského zálivu. Akkra je plochá, prízemná, biedna, ale sú tu aj domy, ktoré majú jedno alebo viac poschodí. Nijaká vycifrovaná architektúra, nijaký prepych ani pompa. Omietky obyčajné, steny v pastelových farbách, svetložltých alebo svetlozelených. Na tých stenách je plno zatečených škvŕn. Sú čerstvé, po období dažďov vytvárajú nekonečné konštelácie a koláže flakov, mozaík, fantastických máp, cikcakov. Husto zastavané centrum. Všade ruch, stisk, vrava; život tu prebieha na ulici. Ulicu tvorí vozovka, oddelená od chodníka pre peších otvoreným odtokovým kanálom. Trotoáre neexistujú. Na vozovke sa autá prepletajú s davom ľudí. Všetko sa to šinie spolu – chodci, autá, bicykle, nosiči s kárickami, nejaké kravy a kozy. Po stranách za kanálom pozdĺž celej ulice prúdi rodinný a hospodársky život. Ženy roztlkajú maniok, na pahrebe opekajú hľuzy tara, varia akési jedlá, predávajú žuvačky, keksy a aspirín, perú a sušia bielizeň. Robia to verejne, akoby platil príkaz, že o ôsmej ráno musia všetci opustiť domy a zdržiavať sa na ulici. V skutočnosti to má iný dôvod: byty sú malé, tesné, biedne. Dusno, nijaká ventilácia, povetrie je ťažké, pachy omamné, niet čo dýchať.

Navyše, ak človek trávi deň na ulici, môže sa zúčastňovať na spoločenskom živote. Ženy sa po celý čas medzi sebou zhovárajú, kričia, gestikulujú a potom sa smejú. Ako tak stoja nad hrncom či lavórom, majú výbornú pozorovaciu pozíciu. Môžu vidieť susedov, chodcov, ulicu, načúvať klebetám i hádkam, sledovať nehody. Človek je celý deň medzi ľuďmi, je v pohybe a na čerstvom vzduchu.

Po týchto uliciach jazdí červená fordka s ampliónom na streche. Zachrípnutý, dunivý hlas pozýva na manifestáciu. Hlavnou atrakciou podujatia bude Kwame Nkrumah-Osagyefo, premiér, vodca Ghany, vodca Afriky a všetkých utláčaných národov. Nkrumahove fotografie sú všade – v novinách (každý deň), na plagátoch, na zastávkach, na kartónových sukniach, ktoré siahajú ženám až po členky. Energická tvár muža v strednom veku, usmiata alebo vážna, v zábere, ktorý má naznačovať, že vodca hľadá do budúcnosti.

– Nkrumah je spasiteľ! – vraví mi nadšeným hlasom mladý učiteľ Joe Yambo. – Počul si, ako reční? Ako prorok!

Nuž áno, počul som. Prišiel na zhromaždenie, ktoré sa konalo na tunajšom štadióne. Spolu s ním ministri – mladí, dynamickí, pôsobili dojmom rozšantených ľudí, ľudí, ktorí sa tešia. Podujatie sa začalo tým, že vystúpili kňazi s fľaškami ginu a týmto alkoholickým nápojom polievali pódium – bola to obeta duchom, nadviazanie kontaktu s nimi, prosba o ich priazeň a dobrotu. Na takomto zhromaždení sú, prirodzene, dospelí, ale aj množstvo detí – od batoliat na chrbtoch matiek cez také, čo ledva cupitajú, až po špuntov a školskú mládež. Staršie sa starajú o mladšie a o tie staršie – ešte staršie. Táto veková hierarchia sa prísne dodržiava a poslušnosť je absolútna. Štvorročný frkan má absolútnu moc nad dvojročným, šesťročný nad štvorročným. A tak sa deti zapodieávajú deťmi, staršie sú zodpovedné za mladšie a dospelí sa môžu venovať svojim

záujmom, napríklad pozornému počúvaniu Nkrumahovho prejavu.

Osagyefo rečnil len krátko. Povedal, že najdôležitejšie je vydobýť si nezávislosť – ostatné už príde akoby samo, všetko dobré vyplynie práve z tejto nezávislosti.

Statný muž s rozhodnými pohybmi mal pekné, výrazné črty tváre a veľké, živé oči, ktoré prechádzali po mori čiernych hláv s takou sústredenou pozornosťou, akoby ich chcel porátať.

Po mítingu sa tí z pódia premiešali s davom, nastal ruch a stisk. Nikde nebolo vidieť nijakú ochranku, zabezpečenie ani políciu. Joe sa pretlačil k mladému mužovi (cestou mi povedal, že je to minister) a spýtal sa ho, či by som zajtra mohol za ním prísť. Ten vo všeobecnej vrave celkom dobre nepočul, o čo ide, ale povedal – vari len tak, aby sa nás zbavil: Dobre! Dobre!

Na druhý deň som vyhľadal novú budovu ministerstva osvetu a informácií, obklopenú kráľovskými palmami. Bolo to v piatok. V sobotu som vo svojom malom hoteli opísal onen predchádzajúci deň:

Cesta bola voľná, ani policajti, ani sekretárky, ani dvere.

Odchýlim vzorkovaný záves a vojdem. Ministerská pracovňa, v nej teplý súmrak. On sám stojí pri písacom stole a dáva do poriadku papiere. Tie zhŕžať a hodiť do koša. Tie povystierať a uložiť do fascikla. Štíhla, drobná postava, telocvičné tričko, šortky, sandále, kvetované kente prehodené cez ľavé plece, nervózne pohyby.

To je Kofi Baako, minister osvetu a informácií.

Je to najmladší minister v Ghane a v celom britskom Spoločenstve národov. Má tridsaťdva rokov a svoj rezort spravuje tri roky. Pracovňu má na druhom poschodí budovy ministerstva. Poradie poschodí tu zodpovedá hierarchii funkcií. Čím vyššie postavená osobnosť, tým vyššie poschodie. Hore je totiž prievan, kým dolu je vzduch ka-

menný, nehybný. Na prízemí sa teda dusia drobní úradníci, riaditelia odborov už majú ľahučký ťah povetria a na samom vrchu ochladzuje ministrov vysnívajú prievan.

Za ministrom môže prísť každý, kto chce. A kedy chce. Ak má niekto problém, príde do Akkry, zistí si, kde je tu minister, napríklad poľnohospodárstva, ide, odchýli záves, sadne si pred úradnú osobu a vyloží, čo ho trápi. Ak dôležitú osobu nenájde na ministerstve, vyhľadá ju doma. To je dokonca lepšie, lebo tam dostane obed a aj niečo na vypitie. Od bielej administratívy si ľudia držali odstup. Ale teraz sú tu vlastní, človek sa nemusí okúňať. Je to moja vláda, musí mi pomôcť. Aby mohla, musí vedieť v čom. Aby vedela, musím prísť a vec vysvetliť. Najlepšie sám, osobne a priamo. Záujemcov niet konca.

– Dobrý deň! – povedal Kofi Baako. – A odkiaľ si?

– Z Varšavy.

– Vieš, veľa nechýbalo a mohol som tam byť. Ja som totiž precestoval celú Európu: Francúzsko, Belgicko, Anglicko, Juhosláviu. V Československu som čakal na cestu do Poľska, ale Kwame poslal telegram, že sa mám vrátiť na zjazd strany, našej vládnej Convention People's Party.

Sedeli sme pri stole v jeho pracovni bez dverí a okien. Namiesto toho tam boli okenice s rozchýlenými lištami, pomedzi ktoré prúdil slabý vánok. Malá miestnosť bola zavalená papiermi, spismi, brožúrami. V kúte stál pancierový trezor, na stenách viselo niekoľko Nkrumahových portrétov, na policike stál reproduktor, ktorý sa u nás kedysi volal kryštálka. Z reproduktora duneli tamtamy, až ho Baako nakoniec vypol.

Chcel som, aby mi porozprával o sebe, o svojom živote. Baako je medzi mladými ľuďmi nesmierne obľúbený. Majú ho radi, lebo je dobrý športovec. Hrá futbal, kriket, je majstrom Ghany v stolnom tenise.

– Hneď, – prerušil ma, – len si objednám hovor s Kumasí, zajtra tam idem na zápas.

Zavolať na poštu, aby ho spojili. Nespojili, kázali mu čakať.

– Včera som videl dva filmy, – hovorí mi so slúchadlom pri uchu, – chcel som sa pozrieť, čo hrajú. Púšťajú také filmy, na aké by školáci nemali chodiť. Musím vydať nariadenie, aby sa mládeži zakázalo pozeráť také veci. A dnes som si od rána prezeral v meste stánky s knihami. Vláda stanovila nízke ceny na školské učebnice. Ale vraví sa, že predavači tieto ceny zvyšujú. Šiel som si to overiť. Áno, predávajú drahšie, ako by mali.

Znova zavolať na poštu.

– Počúvajte, čo tam robíte? Ako dlho mám čakať? Vari neviete, kto volá?

Ženský hlas v slúchadle odpovedal:

– Nie.

– A ty si kto? – spýtal sa Baako.

– Službukonajúca telefonistka.

– No a ja som minister osvety a informácií Kofi Baako.

– Dobrý deň, Kofi! Hneď ťa spojím.

A už sa zhováral s Kumasi.

Prezeral som si jeho knihy v malej skrini: Hemingway, Lincoln, Koestler, Orwell. Populárne dejiny hudby, Americký slovník – vreckové vydanie, detektívky.

– Čítanie je moja vášeň. V Anglicku som si kúpil Encyklopaédiu Britannicu a teraz ju po kúskoch čítam. Nevieť ešte bez čítania, musím mať pred sebou otvorenú knihu.

Po chvíli:

– Mojím ešte väčším koníčkom je fotografovanie. Fotografujem vždy a všade. Mám vyše desať fotoaparátov. Keď idem do obchodu a vidím nový aparát, hneď si ho musím kúpiť. Deťom som zadovážil premietaciu a po večeroch im premietam filmy.

Má štyri deti, od troch do deviatich rokov. Všetky chodia do školy, aj to najmladšie. Nie je to nič mimoriadne, už

trojročný špunt sa tu stáva školákom. Najmä ak doma vystrája, matka ho pošle do školy, aby mala pokoj.

Sám Kofi Baako išiel do školy ako trojročný. Jeho otec bol učiteľ a chlapca chcel mať pod dozorom. Keď ukončil základnú školu, poslali ho do gymnázia v Cape Coast. Stal sa učiteľom, potom úradníkom. Koncom roku 1947 sa Nkrumah po štúdiách v Amerike a v Anglicku vrátil do Ghany. Baako počúval, o čom ten človek hovorí. Hovoril o nezávislosti. Baako pod jeho vplyvom napísal článok s názvom Moja nenávisť k imperializmu. Ocitol sa na čiernej listine, nikde ho nechceli zamestnať, bezcieľne sa potľkal po meste. Nasledovalo stretnutie s Nkrumahom. Kwa-me mu zveril post šéfredaktora Cape Coast Daily Mail.

Kofi mal dvadsať rokov. Napísal článok Voláme po slobode, za ktorý skončil vo väzení. Okrem neho uväznili aj Nkrumaha a niekoľkých ďalších aktivistov. Sedeli tri-násť mesiacov. Dnes táto skupina v podstate tvorí ghan-skú vládu.

Teraz rozpráva o všeobecných otázkach: iba tridsať percent ľudí v Ghane vie čítať a písať. Za pätnásť rokov chceme zlikvidovať analfabetizmus. Máme ťažkosti: nedostatok učiteľov, kníh, škôl. Existujú školy dvoch druhov: misijné a štátne. Všetky však podliehajú vláde a je tu jednotná osvetová politika. Okrem toho sa v zahraničí vzdeláva asi päťtisíc študentov. Často sa však stáva, že po návrate už s domácim ľudom nenachádzajú spoločný jazyk. Pozrite sa na opozíciu. Vodcovia opozície sú odchovanými Oxfordu a Cambridgeu.

– Čo chce opozícia?

– Čo ja viem? Myslíme si, že opozícia je potrebná. Vodca parlamentnej opozície dostáva plat od vlády. Dovolili sme, aby sa všetky opozičné straničky, skupiny a skupinky zjednotili do jednej strany, aby boli silnejší. Zastávame názor, že každý, kto chce, má právo vytvoriť v Ghane politickú stranu. S podmienkou, že kritériom členstva nesmie

byť rasová, náboženská alebo kmeňová príslušnosť. Každá strana u nás môže využiť všetky ústavné prostriedky na dobytie politickej moci. Ale, chápeš, pri tom všetkom nikto nevie, čo opozícia vlastne chce. Zvolajú teda míting a kričia: My máme Oxford a taký Kofi Baako nedokončil ani gymnázium. On je dnes minister a ja som nikto. Ale keď ja budem ministrom, Baako bude pre mňa príliš hlúpy aj na to, aby som z neho urobil zriadenca. Ľudia tieto rečičky nepočúvajú, lebo takých Kofi Baakov je tu viac ako všetkých opozičníkov dokopy.

Povedal som, že sa musím pobrať, lebo je čas obeda. Spýtal sa, čo robím večer. Mal som cestovať do Toga.

– Čo ťa po Togu, – hodil rukou, – príď na zábavu. Rozhlas dnes robí zábavu.

Nemal som pozvánku. Vyhľadal kúsok papiera a napísal: „Ryszarda Kapuścińskiego, novinára z Poľska, pustite na Vašu zábavu – Kofi Baako, minister osvetly a informácií.“

– Tu máš, ja tam budem tiež, urobíme zopár fotografií.

Stráž pred bránou rozhlasovej budovy mi večer svižne zasalutovala. Usadil som sa pri osobitnom stolíku. Zábava bola v plnom prúde, keď k tanečnému parketu (bolo to v záhrade) dorazil sivý peugeot, z ktorého vystúpil Kofi Baako. Bol oblečený takisto ako na ministerstve, len pod pazuchou si niesol červené tepláky, lebo v noci cestoval do Kumasi a mohol by premrznúť. Poznali ho tu veľmi dobre. Baako je minister školstva, vysokých škôl, tlače, rozhlasu, vydavateľstiev, múzeí, všetkého, čo je v tejto krajine vedou, kultúrou, umením a propagandou.

Čoskoro sme sa v dave stretli. Posadil sa a vypil si kokakolu. Hneď však zase vyskočil.

– Poď, ukážem ti svoje foťáky.

Otvoril batožinový priestor auta a vytiahol kufrík. Položil ho na zem, pokľakol a otvoril vrchnák. Začali sme

vyberať fotoaparáty a rozkladať ich po tráve. Bolo ich pätnásť.

Vtedy k nám podišli dvaja mládenci, trochu podnapití.

– Kofi, – začal jeden vyčítavo, – kúpili sme si lístok, ale chcú nás vyhodiť, lebo nemáme saká. Načo nám teda predali lístok?

Baako vstal, aby im odpovedal.

– Počúvajte, ja som príliš veľký človek na takéto veci. Je tu plno malých chlapíkov, tí nech vybavujú takéto maličkosti. Ja mám na pleciah celoštátne problémy.

Dvojica tackavo odplávala a my sme išli fotografovať. Stačilo, že sa ukázal ovešaný aparátmi, a už ho volali k stolíkom s prosbou o obrázok.

– Kofi, urob nám fotku.

– Nám!

– Aj nám!

Pobehoval, vyberal miesta s čo najkrajšími dievčatami, zoraďoval ich, kázal sa usmievať a strieľal bleskom. Poznal ich po mene: Abena, Ekwa, Esi. Pozdravovali ho podaním ruky, nevstávali, stískali plecيا, čo je tu prejavom zalievavého koketovania. Baako šiel ďalej; urobili sme vtedy množstvo snímok. Pozrel na hodinky.

– Musím ísť.

Chcel stihnúť zápas.

– Príď zajtra, vyvoláme obrázky.

Peugeot blysol reflektormi a zmizol v tme, ale zábava vírila ďalej – či skôr kolísala a mrvila sa – až do úsvitu.

Cesta do Kumasi

Čo pripomína autobusová stanica v Akkre? Najviac asi táborisko veľkého cirkusu, ktorý sa zastavil na krátky odpčinok. Je tu farbisto a všade znie hudba. Autobusy sa tu podobajú viac cirkusovým maringotkám ako luxusným Chaussonom, čo sa preháňajú po autostrádach Európy a Ameriky.

Autobusy v Akkre sú čosi ako nákladiaky s drevenými karosériami, ktoré majú striedku podopretú stĺpikmi. Vďaka tomu, že nemajú steny, nás počas jazdy ochladzuje spásny prievan. Prievan je v tomto podnebí na nezaplachtenie. Keď si chceme prenajať byt, prvá otázka, ktorú položíme majiteľovi, bude znieť: „A je tu prievan?“ Majiteľ otvorí okná dokorán a hneď nás priateľsky objíme prúd pohyblivého vzduchu: dýchame hlbšie, pociťujeme úľavu – začíname znova žiť.

Paláce vládcov na Sahare majú tie najprešpekulovanejšie konštrukcie – plné otvorov, štrbín, zákrut a chodieb plánovaných, rozmiestnených a postavených tak, aby poskytovali čo možno najviac prievanu. V poludňajšej horúčave pred ústím takéhoto osviežujúceho ťahu leží na rohoži vládca a s rozkošou vdychuje povetrie, ktoré je na tomto mieste trochu chladnejšie. Prievan je finančne merateľná vec: najdrahšie domy sa stavajú tam, kde je najlepší prievan. Vzduch, ak stojí nehybne, nemá hodnotu, ale stačí, aby sa pohol – a hneď ziskava na cene.

Autobusy sú krikľavo, pestrofarebne a vzorkovane pomaľované. Na vodičských kabínach a bočniciach ceria ostré zuby krokodíly, prehýbajú sa hady pripravené na

útok, na stromoch sa prehánajú stáda paviánov, po savane uháňajú antilopy prenasledované levom. Všade je záľaha vtákov – ale aj vence a kytice kvetov. Gýč, ale prekypuje fantáziou a životom.

Najdôležitejšie sú však nápisy. Bežia ozdobené girlandami kvetov, sú veľké, zďaleka viditeľné, lebo majú byť lákadlom či výstrahou. Týkajú sa Boha, ľudí, povinností a zákazov.

Duchovný svet Afričana (uvedomujem si, že keď používam toto označenie, veľmi zjednodušujem) je bohatý a zložitý, jeho vnútorný život je preniknutý hlbokou religiozitou. Verí, že súčasne jestvujú tri rozdielne, aj keď navzájom pospájané svety.

Prvý je ten, ktorý ho obklopuje, a teda hmatateľná a viditeľná skutočnosť, ktorá sa skladá zo živých ľudí, zvierat a rastlín, ale aj z mŕtvych predmetov – kameňov, vody a vzduchu. Druhý – to je svet predkov, tých, čo zomreli pred nami, ale akoby úplne nezomreli, nie celkom do konca, nie definitívne. Iste, v metafyzickom zmysle existujú naďalej, dokonca môžu mať účasť na našom reálnom živote, ovplyvňovať ho, stvárňovať. Preto je udržiavanie dobrých vzťahov s predkami podmienkou úspešného života, dakedy aj života vôbec. Napokon tretí svet – to je prebohatá ríša duchov; duchov, ktorí jestvujú nezávisle od nás, ale zároveň žijú v každom bytí, v každej entite, v každej veci, vo všetkom a všade.

Na čele týchto troch svetov stojí Najvyššia bytosť, Najvyššia entita, Boh. Preto sú mnohé nápisy na autobusoch predchnuté principiálnou transcendenciou: „Boh je všade“, „Boh vie, čo robí“, „Boh je tajomstvo“. Sú aj prízemnejšie nápisy, ľudskejšie: „Usmievaj sa“, „Povedz mi, že som krásna“, „Láska nehnevaná nie je milovaná“ atď.

Len čo sa zjavíte na námestí, na ktorom sa tiesnia desiatky autobusov, už vás obklopí hromada prekrikujúcich

sa detí s otázkou – Kam chcete cestovať: do Kumasi, do Takoradi alebo do Tamale?

– Do Kumasi.

Tie, čo lovia cestujúcich do Kumasi, vám podajú ruku a poskakujú od radosti, vedú vás k príslušnému autobusu. Tešia sa, lebo za to, že našli cestujúceho, dostanú od šoféra banán alebo pomaranč.

Vchádzame do autobusu a obsadíme si miesto. V tejto chvíli môže dôjsť k stretu dvoch kultúr, k zrážke a konfliktu. Stane sa to vtedy, keď je cestujúci privandrovalec, ktorý Afriku nepozná. Taký človek sa začne obzerať, vrtiť a spytovať: „Kedy odchádza tento autobus?“ – „Akože kedy?“ odpovie ohromený vodič. „Keď sa naplní.“

Európania a Afričania majú celkom odlišný pojem času, inak ho vnímajú a majú k nemu úplne iný vzťah. Podľa európskeho presvedčenia čas existuje mimo človeka, beží objektívne, ako dajaká vonkajšia veličina, má merateľné a lineárne vlastnosti. Podľa Newtona je čas absolútny: „Absolútny, pravdivý, matematický čas plynie sám od seba a vďaka svojej podstate neprestajne, nezávisle od akéhokoľvek vonkajšieho predmetu.“ Európan sa cíti ako sluha času, je od neho závislý, je jeho poddaný. Aby existoval a fungoval, musí zachovávať jeho železné, nenarušiteľné zákony, jeho prísne zásady a pravidlá. Musí dodržiavať termíny, dátumy, dni a hodiny. Pohybuje sa v súkolí času, nijako z neho nemôže vyjsť. Čas mu vnucuje svoju disciplínu, požiadavky a normy. Medzi človekom a časom jestvuje neriešiteľný konflikt, ktorý sa vždy končí porážkou človeka – čas človeka ničí.

Úplne inak chápú čas Afričania, tunajší domorodci. Pre nich je čas oveľa voľnejšia kategória, otvorená, elastická, subjektívna. Práve človek má vplyv na formovanie času, na jeho priebeh a rytmus (prirodzene, človek konajúci v súlade s vôľou predkov a bohov). Čas je dokonca niečo,